

پرسدھ طبلا وادک
اُستاد لچھمن سنگھ سین

اُستاد لچھمن سنگھ سین، پنجاب گھرائے دے اُچّ کوٹی دے
طبلا وادک ہن۔ اوہ اُستاد میاں قادر بخش دے اوناں پرسدھ
شاگرداں وچوں ہن جنہاں دے طبلا وادن نے بھارتی سنگیت
نوں بلندیاں تے پھنچاؤن وچ یوگدان پایا۔ میاں قادر
بخش دے ایہناں شاگرداں وچ اُستاد اللہ رکھا اتے شوکت
حسین دے نام وی شامل ہن۔

اُستاد لچھمن سنگھ سین، جنہاں نوں اوناں دے پرسنسک پیار
نال گورو جی وی کہندے ہن، اپنے گروپ سمیت وراثت پھاؤنڈیشن
دے سدے اتے کینیڈا وچ پروگرام دین لئی آئے۔ برنبی
دے مائکلزیپھاکس تھیئٹر وچ اوناں نے ۱۴ ستمبر ۲۰۰۲ نوں
آپنا پروگرام پیش کیتا۔ اوناں دے تن شاگرداں، کنر
کمار سین (ستار)، منو کمار سین (ستار)، اتے تلوین
سنگھ (طبلا) نے اوناں دا منچ اتے ساتھ دتا۔ کنر
کمار دا نیویارک وچ اتے منو کمار دا جالندھر وچ
آپنا اپنا سنگیت ودیلا ستھاپت ہے۔ اوہ دوویں پرین سنگیتکار
ہن اتے گورو جی دے سپٹر وی ہن۔ انگلینڈ وچ رہندے
تلوین سنگھ دا نام طبلا وادن وچ پرسدھ ہو چکا ہے۔
حال سروتیاں نال بھریا ہویا سی جو اُستاد لچھمن سنگھ

سین جی دی انتر راشٹری پرسدھی دا پرمان سی تے اس گل
دا ثبوت وی کہ اجوکے پوپ سنگیت دے رولے رپے دے باوجود
بھارتی کلاسیکل سنگیت دی شوبھا تے قدر پہلاں وانگ ہی برقرار
ہے۔

اس پروگرام وچوں دو گلاں اُبھر کے ساہمنے آئیاں۔ اک
تاں سی اُستاد لچھمن سنگھ سین جی دا پنجاب اتے پنجابیت
اتے اپنت دا پرگٹاوا، اوناں دے گروپ نے ہندی اتے
انگریزی بہاشاواں وچ پربین ہون دے باوجود اپنا سارا پروگرام
صاف ستھری پنجابی بولی وچ کیتا اتے گورو جی نے وار
وار پنجاب سنگیت گھرائے اتے اتہاہ مان پرگٹ کیتا۔
دوسری سی، گورو جی دی بھارتی درشن وچ ڈونگھی دلچسپی، اوہ
اک پربین طبلا وادک دے طور تے ہی نہیں سگوں اک سنگیت
ودوان وجوں وی ساہمنے آئے۔

پروگرام توں دوسرے دن برنبی وچ اجمیر روڈے تے سرجیت
کلسی دے گھر اک سنگیت بیٹھک ہوئی جس وچ گورو جی نے
بھارتی فلسفے، مہاس، تال، سنگیت، پنجابی سبھیچار، پنجاب گھرانہ
تے اجیہے کئی ہور وشیاں تے کھل کے گل بات کیتی۔
ایہ گل بات اپنے آپ وچ اک نویکلی قسم دا اَنوَبھو
سی جس وچ گورو جی نے فلسفے دے وشے چھوہے، کہائیاں
سُنائیاں اتے اپنے انداز وچ لوک اتے کلاسیکی سنگیت اتے
ٹپتیاں کیتیاں۔ سنگیت بارے اوناں دے اپنے اکیدے اتے

وچار ہن، جنہاں نال ضروری نہیں سارے، وشیش کر کے غیر
پنجابی، سہمت ہون۔ پر ساڈے لئی ایہو مہتتا والی گل ہے
کہ ایہ وچار اوناں نے لَمّا سماں پڑھن گڑھن اُپرنت
آپ بنائے ہن، ہور ودواناں دے چلنت وچار نہیں اپنائے۔
سانوں اس گل دا وی مان ہے کہ گورو جی دے ایہ وچار
اس انٹرویو راہیں پرگٹ ہو رہے ہن۔

پہلاں گورو جی نال باقائدہ ٹیپ رکارڈ اُتے انٹرویو کرن
دی یوجنا سی۔ پر بیٹھک وچ ہور کئے ہی پرسنسکاں دی
موجودگی کر کے ایہ وچار چھڈ دتا گیا کیونکہ اس نال
گورو جی دی گل بات دی روانی، کھل اتے کاوک انداز وچ
اٹکا پین دا ڈر سی۔ ہیٹھلی وارتالاپ گورو جی نوں پُچھے
گئے پرشناں اتے گل بات دوران لے گئے نوٹاں اُتے ادھارت
ہے۔ عام ملاکاتاں وانگ ایہ ملاقات اوناں دی نجی زندگی،
پراپتیاں جاں انعاماں اُتے کیندرت نہیں سگوں اوناں دی
شخصیت دے دارشنگ پکھ اتے پنجاب گھرانے دی اہمیت اُتے
کیندرت ہے۔

محفل دے انت اُتے منو سین نے اپنی اس ودیش پھیری
دے اَنوہو بارے دسّیاں کیہا کہ امریکن لوک جدوں بھارتی
سنگیت دی پرشنسا کردے ہن تاں سچے دلوں کردے ہن۔ اس
وار نیویارک وچ اوناں نوں آند آشرم وچ ستار و جاؤن
دا اوسر ملیا۔ پروگرام دے انت اُتے گورے سرو تے سنگمرمر

دے بُت بن گئے جا پدے سن۔ محفل دے انت وچ ساریاں دے
 کہن تے منو نے ستار اُتے راگ اُتے پنجابی لوک
 دھنن سُنائیاں۔ گورو جی نے تیلے نال اُتے گا کے ستار
 دا ساتھ دتا اُتے نال نال راگ وِ دیا اُتے لوک سنگیت
 بارے بُتیاں وی کیتیاں۔ گورو جی اُتے منو جی نال ایہ
 بیٹھک اُتے ہو بُڑی۔ وراثت پھاؤنڈیشن دے پردھان بُہندر
 ملہی ساڈے دھنواد دے پاتر ہن جنہاں دے سہیوگ نال
 ایہ بیٹھک سنبھو ہو سکی
 (اجمیر روڈے)

اجمیر روڈے: کلہ سنگیت سماروہ دوران تسیں کیہا سی کہ
 بھارتی کلاسیکی سنگیت دا ساڈے درشن نال ڈونگھا سنبندھ ہے۔
 سانوں بھارتی دارشنک گرتھن بارے کجھ دسوگے؟
 اُستاد لچھمن سنگھ سین: بھارتی درشن تان سمندر ہے تے اس
 اُتے انیکاں گرتھ رچے گئے ہن۔ میری اس وچ دلچسپی وی
 ڈونگھی رہی ہے تے بہت کجھ پڑھیا وی ہے۔ اس بارے
 تان آپاں ساری رات گل بات کر سکدے ہاں پر سنکھیپ طور
 تے تان میں ایہی کہہ سکدا ہاں کہ بھارت دا سبھ تون
 شرومنی گرتھ مہانہارت ہے تے باقی دے سارے گرتھ مکھ
 طور تے اسے وچوں ہی نکلے ہن۔ میرے لئی مہانہارت

توں باہر پور گجھ سوچنا اوکھا ہے۔ اس وچ سبھ گجھ
موجود ہے۔ مثال وجوں ارجن نوں لو۔ ارجن کیول مہان یودھا
ہی نہیں سی اوہ اک سنگیتکار وی سی، بھون نرمان دا
گیاتا وی سی، کوی وی سی تے پور کلاواں دا وی گیاتا
سی۔ اجیہے سرب کلا بھرپور اتے گیانوان یودھے تہانوں پور
کس گرتھ وچ مل سکدے ہن؟

اجمیر: کیہ تسیں اس تراں دی سنکھیپ ٹپٹی بھارتی سنگیت
بارے وی کر سکدے ہو؟

اُستاد جی: بھارتی کلاسیکی سنگیت وچ پنجاب گھرائے دا مڈھلا
تے شرومنی تھان ہے۔ ایہ کیہا جا سکدا ہے کہ بھارتی سنگیت
دے سارے گھرائے پنجاب گھرائے توں ہی نکلے ہن۔ اسے
کر کے اسیں پنجابی سنگیتکار باقی سارے گھرائیاں دی گائکی دی
سانگ لا سکدے ہاں۔ باقی گھرائیاں دے سنگیتکار اس تراں
نہیں کر سکدے۔

اجمیر: ایہ تاں ساڈے پنجابیاں لئی بہت مان والی گل ہے
پر گجھ حیرانی وی ہوئی ہے کیونکہ میں بھارتی سنگیت گھرائیاں
بارے اس تراں دا کتھن پہلی وار سُن رہیا ہاں، کیہ تسیں
اس بارے گجھ پور دسّو گے؟

اُستاد جی: اس بارے وستھار وچ تاں کیہ جانا ہے پر جس
تراں عام وچار بنیا ہویا ہے کہ ستار امیر خسرو نے
ایجاد کیتی ہے، ایہ غلط ہے۔ ستار دی ایجاد پنجاب وچ ہی

ہوئی ہے۔ شبد ستار فارسی شبد، سیہتار، تون بنیا ہے۔ امیر
 خسرو تان پنجاب دی گائکی نوں لک لک کے سندا ہندا
 سی۔ وچتر وینا وی اوس تون کوئی ڈیڑھ سو سال پہلاں پنجاب
 وچ ہی بنی سی۔ وچتر وینا دا تان تہانوں پتہ ہی
 ہے۔ پٹیالہ راج دے محلاں وچ ایہ مکھ ساز ہندا سی۔
 کنور مرگیندر سنگھ تان اوہنوں پٹیالہ راج سماپت ہون تون
 پچھوں تگ و جاؤندا رہیا ہے۔ وچتر وینا تون پہلاں تریا
 تنتری وینا ہندی سی۔

اجمیر: پر اجوکے سمیں وچ راگاں اتے پرکاشت مہان کرت،
 ہندوستانی سنگیت پدھت، تان شاید پنڈت وشنوں نارائن بہاتکھنڈے
 دی ہے، جس وچ بہاتکھنڈے نے چار جلدوں وچ بھارت دے
 اڈ اڈ بھاگاں وچوں ڈرلہہ راگ و ستار اتے ہور چیزاں
 لہہ کے اکثر کیتیاں۔ پنڈت بہاتکھنڈے تان شاید مہاراشٹر
 نواسی سن۔

اُستاد جی: ہاں بہاتکھنڈے بمبئی نواسی سن تے کتے وجوں
 وکیل سن۔ پچھوں اوہناں نے اپنا سارا جیون سنگیت نوں
 سمرپت کر دتا۔ اونان دی پُستک لڑی ادتی کم ہے اتے
 ایہ ہن کلاسک بن چکی ہے۔ سنگیت اتے کم تان سارے
 بھارت وچ ہندا رہیا ہے پر تہانوں ایہ نہیں بھلنا چاہیدا
 کہ بہاتکھنڈے تون پہلاں لاہور وچ پنڈت وشنوں دگنبر دا
 گندھرو مہانودیالا ستھاپت سی جس وچ اونان دے ۱۵۰ شش

اُچّ پدھر دیاں سنگیت کلا کرتاں رچ رہے سن۔ ایہ
سبھ گجھ پنجاب وچ ہی تاں واپر رہیا سی۔
اجمیر: کیہ اجیہے گرتھ تال اُتے وی رچے گئے ہن؟
اُستاد جی: گرتھ تال ہر وشے اُتے ہی رچے گئے ہن پر
تالاں دی گل کتاباں وچ نہیں ہندی۔ تال دا زندگی نال
بہت ڈونگھا سنبندھ ہے۔

اجمیر: کیول زندگی ہی نہیں ساری سریشٹی ہی تال تے پجّدی
دسدی ہے۔ اتھوں تک کہ وگیان دے نیم، گنت دیاں ایگیشن
سبھ پرکرتی دے مہان تال نوں ہی پردرشت کردیاں جاپدیاں
ہن۔ میں تاں ایہ سبھ گجھ اک وگیانی دی بولی وچ بول
رہیا ہاں تسیں قدرت وچ تال نوں کس تراں محسوس کردے
ہو؟

اُستاد جی: اکھاں بند کر کے آکاش ولّ دھیان کرو۔ سارے
چند تارے گریہ تال وچ ہی تاں گھم رہے ہن، ہوا
تال وچ ہی تاں وگدی ہے، بھارت دی ساری جوتش ویدیا تال
اُتے ہی تاں ادھارت ہے۔

اجمیر: اُنج تاں بہاویں زندگی وی پرکرتی دا ہی بہاگ ہے
فیر وی تسیں انسانی زندگی دی پھڑا دپھڑی نوں تال نال
کس تراں جوڑدے ہو؟

اُستاد جی: پھڑا دپھڑی اُتے اُتے دی گل ہے۔ آہ نبض
دیکھ رہے ہو، ایہی ساڈی زندگی ہے، تے ایہ پورے تال

وچ چل رہی ہے۔ جے نبض بیتالی ہو جاوے تاں بندے نوں
تے ڈاکٹراں نوں گھبراہٹ پیدا ہو جاندی ہے۔ ہُن سمجھدے
ہو زندگی وچ تال دی مہتتا۔

اجمیر: جدوں تسیں کسے پروگرام وچ طبلا و جا رہے ہندے
ہو تاں کیہ تسیں اپنے آپ نوں قدرت دے مہان تال نال
جڑیا ہویا محسوس کردے ہو؟

اُستاد جی: طبلا و جاؤن سمیں سُچیت طور تے بہوتیا نہیں
سوچیا جاندا، ہاں تال ضرور تہاڈے روم روم وچ رچیا
ہندا ہے، سارا آلہ دوالا تال وچ جہا محسوس ہندا ہے،
ہر شے تال وچ بجھی محسوس ہندی ہے اسے نوں اسیں پرکرتی
دے تال نال جڑے ہونا وی کہہ سکدے ہاں۔

اجمیر: تال شبید بارے دسو کتھوں پیدا ہویا؟

اُستاد جی: تال شبید تل توں پیدا ہویا۔ تل جوہیں پانی
دا تل، اکسار۔ اُتالیہ کال کیا مانم۔ ناد دا آدھار
تال ہے۔ سرشٹی دے ارنہ وچ سبھ توں پہلا بول، ناد برہم
سی۔ اسے توں اگے ساری سرشٹی پیدا ہوئی۔ پہلے اک
جیو فیر اننت انا انا اننت۔

اجمیر: ایہ اس تراں جا پیدا ہے جوہیں عربی دا شبید اُکن
ہے جس دا جہا ہے، ہو جا! اسلام مت انوسار ایہ شبید
اللہ نے سبھ توں پہلاں اُچاریا تے فیر باقی دی سرشٹی

پیدا ہو گئی۔

اُستاد جی: ہاں اسے تراں ہے، اجیہے کئی مت ہن جو شبد
جاں دُھنی نوں سرِشٹی وِچ پہلی مانتا دندے ہن۔ اُپنِشداں
وِچ وی برہما ولوں بولے سبھ توں پہلے بول دا ذکر ہے۔
آپنی سنسکرتی وِچ سنگیت دی بہت مہتتا ہے۔ بہگترسا امرت
دے اک شلوک وِچ وِشنوں آتے نارد وِچکار سنواد ہے۔
وِشنوں نارد نوں پُچھدا ہے کہ تسیں بیگٹھ پُری وِچ
کدے دکھائی نہیں دندے۔ نارد کہندا ہے کہ تسیں جس ستھان
تے وی ویٹا وِجاؤندے ہو میں اوتھے ہی حاضر ہندا ہاں
اوتھے ہی بیگٹھ پُری بن جاندی ہے۔

اجمیر: تال سنسکرت دا شبد ہے جاں کسے پچھلیری بہاشا دا؟
اُستاد جی: تال ورگا مُدھلا شبد تان سنسکرت دا ہی ہو
سکدا ہے، پنجاب دی سنسکرت دا۔ ایہ پنجاب ہے مہاراج! پنجاب
جو ساڈی سنسکرتی دے ہر پہلو تے چھایا ہویا ہے۔ جنی
سنسکرت پنجابی بولی وِچ ہے، جنے شبد سنسکرت دے پنجابی وِچ
ورتے جاندے ہن ہور کسے بولی وِچ نہیں ورتے جاندے۔
گورو نانک دیو جی نے سری چند نوں سبھ توں پہلاں سنسکرت
ہی پڑھائی سی۔

اجمیر: سنسکرت دا نام لیندے ہی پاننی دی یاد آ جاندی
ہے۔ سنسکرت نوں نیَم بڈھ نواں روپ دین والا، دُنیا دی
سبھ توں پہلی گرامر رچن والا پنجابی جینیس، پاننی۔ گجھ

سال پہلاں میں پاکستان وچ لاہور توں پشور نوں جا رہیا
 ساں تاں بس اٹک دے ستھان اُتے رگی۔ باہر نگاہ ماری
 تاں اٹک دریا ٹھاٹھاں مار رہیا سی۔ میرا سر آپ مہارے
 ہی ستیکار نال جھک گیا۔ اس کر کے نہیں کہہ کے سمیں اتھے
 انگریزاں اُتے مہاراجہ رنجیت سنگھ وچکار اتھاسک سندھیناما
 ہویا سی سگوں ایہ سوچ کے کہہ کے سمیں پائنی دریا دے
 ایہناں کناریاں اُتے ہی ٹیہلدا بہاشا دے نویں نویں
 روپاں بارے سوچدا ہوؤ۔ تسیں دسو گجھ، کیہ اوس نیماں
 دے گھاڑے پائنی دا سنگیت نال وی سنبندھ سی؟
 اُستاد جی: ڈونگھا سنبندھ سی، بہت ڈونگھا۔ پائنی نوں تال
 دا ڈونگھا گیان سی۔ اسے کر کے تاں سنسکرت دُنیا
 دی سبھ توں سنگیتک بولی منی جاندی ہے۔ پائنی نوں ہویاں
 ۲۳، ۲۴ صدیاں بیت گئیاں ہن پر سنسکرت ورگی امیر
 بولی پیدا نہیں ہوئی۔ اوس نوں ۲۴ قسم دی لے ویداں
 وچوں ملی جو اوسنے سنسکرت دا نواں روپ سرجن ویلے ورتی۔
 فیر اوسنے اپنے چھند وی بنائے۔ سوتران بارے پائنی
 کہندا ہے کہ ایہ جو چوداں سوتر مینوں ملے، ایہ جو چوداں
 سمندر ہن، ایہ کتھوں ملے؟ ڈمرو توں! اس
 تران دا سنبندھ سی اوہدا تال اُتے سنگیت نال۔
 اجمیر: پائنی تے اسیں پنجابی جنا وی مان کر سکئے
 تھوڑھا ہے۔

اُستاد جی: پر افسوس دی گل ہے کہ بہوتے پنجابیاں
نوں پائنی دے نام دا ہی پتہ نہیں۔ مان کرنا
تاں اک پاسے رہیا۔ ساڈی پڑھائی ہی اس تراں دی ہے۔

اجمیر: پائنی توں تن چار صدیاں پچھوں پنجاب وچ
رشی پتنجلی وی پیدا ہویا، کجھ اوس بارے وی
دسو۔ دُنیا اوہنوں اوہدے یوگ سوتران کرکے ہی جائدی ہے،
پر اوہنے ہور وی بہت کجھ کیتا۔ اوہدا بولی
دی شدھتا نال وی تاں ڈونگھا سنبندھ رہیا ہے۔ سنگیت نال
وی رہیا ہوؤ۔

اُستاد جی: تال دے گیان توں بناں بہاشا نوں سدھارن بارے
کیویں سوچیا جا سکدا ہے۔ اوسنے کیہا جے تہاڈی بولی شدھ
نہیں تاں تہاڈی سوچ وی شدھ نہیں۔ پر میں پتنجلی بارے
کوئی ڈونگھا ادھیئین نہیں کیتا۔ ہاں اپنا ضرور پتہ ہے کہ
اوہدے ویاہ والے دن وی اوہدے ہتھ وچ نوٹ-بگ سی۔ اک
وار اوہ اپنے کمرے وچ کسے ڈونگھی سوچ وچ غلطان سی
کہ دیوا بوجھ گیا۔ اوسنے اگھاں اتانہ چکیاں تاں
اڈھ ہنیرے جہے وچ اک عورت اوس دے ساہمنے کھڑھی سی:

پتنجلی نے حیران ہو کے پوچھیا، دیوی، توں کون ہیں؟ اس

سمیں میرے کمرے وچ کس آشے نال آئی ہیں؟
میں تہاڈی پتئی ہاں، پرہو، اوس عورت نے کیہا۔
ایہ توں کیہ کہہ رہی ہیں دیوی، میں تاں تینوں کدے دیکھیا
ای نہیں۔
تسیں ٹھیک کہہ رہے ہو، پرہو، تسیں مینوں کدے دیکھیا
ای نہیں۔ پر جے گجھ پل وہل ہے تاں ہُن دیکھ سکدے
ہوں۔

نہیں نہیں، دیوی، من وچ اس تراں دے اشدھ وچار رکھئے
اچھے نہیں، اس تراں جوان استری دا میرے کمرے وچ آؤنا
شوہا نہیں دیندا، مہربانی کر کے میرے کمرے چوں چلی جاہ، میرا
من اس سمیں بہت ڈونگھی رچنا وچ غلطان ہے، سوتران دی
سرجنا کر رہیا ہے، جے توں میری پتئی ہندی تاں مینوں
تیرے بارے گجھ وی یاد نہ ہنداہں
ن پرہو، تہانوں اتنا یاد ہے کہ تہانوں ہر روز وستر دھوتے
ہوئے ملدے ہن؟
پتنجلی نے گجھ دیر سوچیا تے کیہا، ہاں ایہ تاں
یاد ہے۔

ن ایہ یاد ہے کہ تہانوں ہر روز دو سمیں کھانا ملدا ہے؟
ن

ن بیشک یاد ہے، ات سواد تے سوچھ کھانا ملدا ہے نہیں

تاں میں بھکھا انہاں سوتران دی رچنا کیویں کر سکدا ہاں؟

ں

ں تاں فر سوچو ایہ سبھ گجھ کوئی تاں کردا ہووے گا تہاڈے
لئی۔ سنہو ہے ایہ سبھ گجھ تہاڈی پتنی بہواں کردی ہووے۔ں
کہہ کے بہواں کاہلی نال واپس چلی گئی۔

ں اوہ بہواں!ں پتنجلی گجھ دیر سوچدا رہیا۔ فیر اوہ کم وچ
پہلاں وانگ ہی غلطان ہو گیا، دن سپتہا، مہینے بیت گئے۔
کم سماپت ہویا تاں پتنجلی نے اپنی مہان رچنا دا نام
بہواں سوتر رکھیا آتے بہواں نوں سدا لئی امر کر دتا۔
اجمیر: ایہ تاں بہت کمال دی کہانی ہے۔

اُستاد جی: تے تسیں اوہدے سنگیت گیان بارے پچھدے ہو،
اوہدے سوتران نالوں اتم کاو دا نمونہ کتھوں لبھ سکدے
ہو، گجے وچ سمندر، تول ٹکانت لے وچ سمپورن؟ پانی
تے پتنجلی ورگے پہنچے ہوئے فلاسفران کلاکاراں نے تاں
ساڈے لئی چنتن دیاں نینہاں رکھیاں ہن۔ انہاں کر کے ہی
تاں بھارت وچ کالا اتنی پرپہلت ہوئی ہے۔

اجمیر: آپاں سنگیت ول فیر مڑدے ہاں۔ ایہ دسو کہ بھارتی
سنگیت گھرائیاں دا مڈھ کدوں گو بجھا؟

اُستاد جی: کیہا جا سکدا ہے کہ اجوکے روپ وچ سنگیت گھرائے
اورنگزیب دے راج سمیں ہوند وچ آئے۔ پر میں مندا ہاں
کہ پنجاب گھرانہ سرگاٹری چوں آیا ہے۔ سرگاٹری کسے

ستھان دا نام نہیں من دی ستھتی دا نام ہے۔ بھوانی جی سرگاڳری
گئے تے واپس آ کے پنجاب گھرائے دا ارنہہ کیتا۔ بھوانی
جی کشمیری پنڈت سن۔

اجمیر: پنجاب گھرائے بارے گجھ پور دسو۔
اُستاد جی: جس تراں آپاں پہلاں وی گل کر چکے ہاں پنجاب
گھرائے دی آڳنی شیلی ہے، آڳنا رنگ ہے، اس دا پور کوئی
گھرانہ سانی نہیں۔ ایہدی بھارتی کلاسیکل سنگیت نوں بہت دین
ہے۔ پنجاب وچ ایہ وشیش کر کے ہشیارپور آتے پٹیالے وچ
کیندرت رہیا ہے۔ اُستاد بڑے غلام علی خان بھوتیا چر پٹیالے
ہی رہے ہن۔ تہلے وچ میرے آڳنے گورو، اُستاد میاں
قادر بخش، وی پنجاب گھرائے دے ہن۔ طبلا وادن وچ اوہناں
دا ستھان بہت اچا ہے۔ اُستاد اللہ رکھا وی اوہناں دے
ہی شیش ہن۔ پرائے نانواں وچوں تانسین، تانسین دے گورو
سوامی ہری داس، تے بیجوباورا سبھ پنجاب گھرائے دے سنگیت
نال ہی سنبندھت سن۔

اجمیر: گورو ارجن دیو جی نے سگھ آد گرتھ نوں راگاں
وچ لڑیبدھ کیتا، اس دی مہتتا بارے دسو۔
اُستاد جی: گورو ارجن دیو جی سنگیت دے ڈونگھے گیاتا سن۔
اوہناں نے سری گرتھ صاحب دیاں ساریاں بائیاں نوں اڈ
اڈ راگاں وچ بٹھ کے سنگیت وچ کمال دی پرتھا قائم
کیتی۔ ایہ آج پنجاب وچ ہر روز انیکاں تھانواں تے

راگاں وچ ہو رہے کیرتن اِسے پرتھا دا ہی سٹہ ہے۔
پر افسوس دی گل ہے کہ اوس سمیں دے گجھ راگ اج الوپ
ہو چکے ہن۔

اجمیر: آج کلہ پنجاب وچ کلاسیکی سنگیت دی کیہ دشا ہے؟
کیہ جالندھر وچ ہرولہ دا میلہ اوسے جوش نال چل
رہیا ہے۔ اِس بارے گجھ دسو۔

اُستاد جی: ہرولہ دا سنگیت میلہ اج توں ۱۲۵ سال پہلاں
سوامی ہری داس ہرولہ جی نے آرنہہ کیتا سی۔ پچھوں پنڈت
تیلہ رام تے فیر پنڈت دوارکا رام نے اِس پرتھا نوں
جاری رکھیا۔ ہُن فیر میلہ پہلاں وانگ ہی چلن لگ پیا
ہے۔ سیال نوں دسمبر وچ۔ گجھ سال ہی بند ہويا سی پنجاب
وچ گڑبڑ سمیں۔ ہُن فیر اوتھے بھارت دے وڈے توں وڈے سنگیتکار
اؤندے ہن تے اوتھے اُون وچ مان سمجھدے ہن۔ میں وی
اوتھے بہت وار طبلا و جا چکا ہاں تے منو وی اوس وچ
بھاگ لیندا ہے۔

اجمیر: آج توں ۳۰ سال پہلاں لوک ساری ساری رات باہر
گھلے پنڈال وچ تھلے پرالی تے بیٹھ کے تے کھیساں دیاں
بکلاں مار کے سنگیت سُن دے سن، منچ اُتے سنگیتکار دے
سمیں تے کوئی بندش نہیں سی ہندی، تے سنگیتکار راگ
وی سمیں انوسار گاؤندے سن۔ کیہ آج وی ایہ سبہ گجھ
اوسے تراں چل رہیا ہے؟

اُستاد جی: آج وی تقریباً تقریباً اسے تراں دا ہی
ماحول ہے۔ ایہ میلہ پنجاب لئی آتے پنجاب گھرائے لئی
بہت مان والی گل ہے۔

اجمیر: پچھمی کلاسیک سنگیت وچ ہرولہہ ورگی کوئی پرتھا نہیں۔
تہانوں تان اس بارے وڈھ پتہ ہے کہ پچھمی کلاسیکل سنگیت
تان وڈے تے سپیشل سنگیت ہالاں وچ ہی پیش کیتا جاندا
ہے کیونکہ سنگیت گاؤن آتے ساز و جاؤن والیاں دی گنتی
سینکڑے نہیں تان درجناں وچ تان ضرور ہندی ہے۔
اُستاد جی: ایہ اس لئی ہے کہ پچھمی تے بھارتی سنگیت وچ
مکھ انتر ہے۔ بھارتی سنگیت سُر تے ادھارت ہے جس نوں
کُشلتا نال مکھ طور تے اک سنگیتکار ہی پیش کر سگدا
ہے بہاویں کہ اوس دی سنگت کئی ہور سنگیتکار کر رہے
ہندے ہن۔ اس دے مقابلے پچھمی سنگیت سنیہنی تے ادھارت
ہے جس وچ انیکاں سنگیتکار برابر دا بھاگ لے سکدے ہن۔
دوہاں سنگیت پرتھانواں دی آپنی آپنی وشیشتا آتے مہتتا
ہے، اس بارے کیہا تان بہت کجھ جا سگدا ہے پر مکھ
انتر ایہو ہے۔ ساڈے لئی بھارتی سنگیت دا کوئی سانی نہیں۔
اجمیر: پر ایدھر کئی وار اس تراں دے پوپ سنگیت جاں لوک
سنگیت دے میلے ضرور لگدے ہن جنہاں وچ لوک باہر زمین
تے ہی بیٹھدے ہن تے درشکاں دی گنتی کئی وار لگھاں
وچ پہنچ جاندی ہے۔ اسے لئی جدوں پنڈت روی شنکر نے

امریکہ وچ وڈسٹاک دے اتہاسک سنگیت میلے وچ ستار
وادن کیتا تاں درشک حیران رہ گئے تے بھارتی سنگیت دی پچھم
وچ بہت چرچا ہوئی۔ تسیں اس بارے اپنے وچار دسو۔

اُستاد جی: پنڈت روی شنکر جی دا بھارتی سنگیت نوں اُچا
چُکن وچ بہت وڈا رول ہے۔ ہور سنگیتکاراں دا وی اس
وچ ہتہ ہے پر پنڈت جی نے اپنی کلا نال بھارتی سنگیت
دی دُنیا وچ سُندرتا اُجاگر کیتی۔

اجمیر: اُنج اوس سمیں کئی بھارتی لوکاں دا وچار سی کہ روی
شنکر مقبول ہون لئی اپنے سنگیت نوں پچھمی سروتیاں دے سہج
سواد انوسار ڈھال لیندا ہے تے اوس وچ بھارتی سنگیت والی
ڈونگھائی نہیں رہندی۔ ایہ بھارتی سنگیت دی سہی پیشکاری نہیں۔
اس دے مُقابلے اُستاد علی اکبر خان اس تراں دی کوئی
تبدیلی نہیں کردا تے اوہ بھارتی سنگیت نوں سوہردتا نال
پیش کردا ہے۔ تہاڈا اس بارے کیہ خیال ہے؟

اُستاد جی: ایہ سبھ سوڑے مناں اتے ایرکھا چوں اُچیاں
گلاں ہن۔ پنڈت جی بھارت دے لاسانی سنگیتکار ہن۔ بدکسمتی
نوں کئی وار دھرم دے سوڑپین توں وی اجہیاں گلاں نکلدیاں
ہن۔ اُنج پنڈت روی شنکر تے اُستاد علی اکبر خان دوویں
اُستاد الاؤدین دے شگرد ہن۔ الاؤدین خان، علی اکبر خان
دا پتا سی تے روی شنکر دا سہرا وی۔ سو تسیں دیکھ

سکدے ہو کہ پنڈت جی تے اُستاد صاحب دی کس تران دی
آپسی ڈونگھی ساخہ ہے۔

اجمیر: لوک سنگیت اُتے کلاسیکی سنگیت دے پرسپر سنبندھ بارے
گُجھ دسُو۔

اُستاد جی: سَمُوچے سنگیت دے سندربھ وچ لوک سنگیت جاں پھوک
میوزک دی بہت مہتتا ہے۔ لوک سنگیت دا ستھان پہلاں آؤندا
ہے تے کلاسیکل سنگیت دا اوس توں پچھوں۔ جس تران اکلے
اکلے منگھاں دے سبھاواں، اچھاواں جاں آدرشاں دے آدھار
تے ساخھی سرکار بندی ہے، اسے تران آپ مہارے اُچیاں
سرل لوک دھنیاں دے آدھار تے ہولی ہولی راگن دی اُتپتی
ہندی ہے۔ مثال وجوں پنجاب دیاں کانگڑا پہاڑیاں تے وجدیاں
بانسری دیاں دھناں دے آدھار تے پہاڑی راگ دی سرجنا
ہوئی۔ فیر جدوں اک وار کوئی راگ ستھاپت ہو جاوے تاں
اوہ انیکاں نویاں دھناں دا سوما بن جاندا ہے۔
اجمیر: آج کلہ دی پنجابی لوک گائکی بارے تہاڈا کیہ وچار
ہے؟

اُستاد جی: اجوکی پنجابی لوک گائکی دی ستھتی نراشاجنک ہے۔
پنجابیاں نوں بہروسہ نہیں رہیا آپنی سبھیتا تے۔ اوہ پیر
چھڈ گئے ہن۔ پچھمی سبھیتا دی چمک دمک تے رولے رپے
دے جھانسنے وچ آ گئے ہن۔ اپنے ورثے دی امیری، راگن
دی خوبصورتی اوہناں کولوں وسر رہی ہے۔ پر ہو سکدے ایہ

ستھتی آرزی ہووے کیونکہ اُتِشاہ والی گلّ ایہ ہے کہ بہارتی
کلاسیکل سنگیت دی مڑ سُر جیتی ہوئی ہے۔ ایہ دیش وِچ ہی
نہیں وِدیشاں وِچ وی پھیل رہیا ہے۔ وِدیشاں وِچ رہندے بہارتی
اس وِچ فیر دِلچسپی لے رہے ہن۔ ساڈے وینکوور وِچ
ہوئے اس پروگرام توں ہی اندازہ لا لوو، لوکاں وِچ کِنّا
اُتِشاہ سی سنگیت نوں سُنن دا۔ ساڈے لئی اپنے سبھ لئی
ایہ سچ مِچ خوشی والی گلّ ہے۔

سماپت